

Dean Komel

POMEN HUSSERLOVE KRITIKE KONCEPTA "INTENCIONALNE INEKSISTENCE"

Problematiko pete raziskave drugega zvezka *Logičnih raziskav* (LU II/5), ki nosi naslov *O intencionalnih doživljajih in njihovih "vsebinah"*, je Husserl na novo in temeljiteje zastavil v *Ideen I*. Ob drugi izdaji LU II leta 1913 (torej v času *Ideen I*) jo je skušal naknadno izpopolniti, kar pa mu je le delno uspelo¹. Kljub svoji nedodelanosti nam LU II/5 dovolj jasno kaže Husserlovo oddaljitev od Brentanove obravnave intencionalnih doživljajev oziroma psihičnih fenomenov. Že dolgo uveljavljeno mnenje, da je Husserl intencionalnost enostavno prevzel od Brentana, je le deloma upravičeno ter v precejšnji meri zamegljuje izvirnost Husserlovega lastnega dojetja intencionalnosti. Struktura intencionalnosti je Brentana zanimala v čisto določenem kontekstu, ne pa **kot taka**: šlo mu je predvsem za obmejitev predmetnega področja psihologije v razliki do naravoslovja oziroma za imanentno deskripcijo ter klasifikacijo psihičnih fenomenov (predmetov psihologije) v razliki do fizičnih fenomenov (predmetov naravoslovja). Psihični fenomeni se dajejo v notranji zaznavi, fizični fenomeni pa v zunanji zaznavi. Bistvena specifičnost psihičnih fenomenov ali doživljajev je v tem, "da intencionalno vsebujejo svoj predmet", "intencionalna ineksistenca predmeta". Glede na način, kako predmet intendiramo, je ločil tri temeljne vrste psihičnih fenomenov: predstave, sodbe, ter doživljaje ljubezni in sovraštva.

Brentanova obravnava intencionalnosti psihičnih fenomenov je zamejena s takšno klasifikacijsko-deskriptivno in zato še zmeraj psihologistično metodo. Husserl izhaja iz povsem drugačne fenomenološke deskripcije doživljajev, ki je označena tudi kot eidetska ali bistvogledna metoda. Poglavitna karakteristika te metode je apriorni način razgrinjanja tematične predmetnosti; tako je "zavestno" v LU II/5 obravnavano v

1. Prim. uvodno besedo izdajateljice drugega zvezka *Logičnih raziskav* v Husserliani XIX/1 Ursule Panzer (The Hague/Boston/Lancaster, 1984, str.XIX-LXV).

pogledu svoje idealne intencionalne strukturiranosti, očiščeno slehernih realnih ali empiričnih primesi. Husserla ne zanimajo realne, imanentne zavestne vsebine (katerih nosilec je konkretna empirična zavest oz. jaz in ki so predmet empirične psihologije), temveč zavestno kot tako v svoji bistveni oz. idealni strukturi "naravnosti na nekaj". Z ozirom na tako zastavljeno nalogo je potrebno Brentanovo odkritje intencionalnosti psihičnih doživljajev znova postaviti na izhodišče: kaj pomeni to, da je zavest **bistveno** zavest o nečem? Kako opredeliti vselejšnjo intencionalno naperjenost zavesti na predmetnost? Kako pravzaprav določiti to, na kar je zavest naperjena? Prav slednjemu problemu Brentano pri obravnavi psihičnih fenomenov ni posvečal dovolj pozornosti, osredotočal se je le na način intendiranja (predstava, sodba, občutja), ne pa tudi na **intendirano samo**. Brentano sicer ugotavlja, da je sleherni intencionalni doživljaj sam predstava ali pa ima neko predstavo za podlago (tako da nič ne more biti sojeno ali željeno, če ni vnaprej predstavljeno). Toda, kaj je tu pravzaprav mišljeno s "predstavo", ni podrobneje ekspliciral.

Na prvi pogled se zdi, da je Husserlova kritika poglavitnih Brentanovih konceptov kot so: psihični fenomen, intencionalna ineksistenca, predstava, zgolj terminološke narave. Toda v resnici gre za fenomenološko prodiranje k stvarem samim. Vse Husserlove pripombe se posredno ali neposredno dotikajo problematike intencionalnega nanašanja zavesti na predmetnost.

Kot najprvo se mu pokaže problematična že sama delitev fenomenov na psihične in fizične ter sinonimna raba "fenomena" in "doživljaja". Kolikor fenomen Brentanu pomeni toliko kot "pojavnjajoči predmet", bi iz tega sledilo, da je sleherni doživljaj fenomen v tem smislu, da je sam predmet drugih intencionalnih doživljajev. Husserl se s tem seveda ne strinja in namesto dvoumne oznake "psihični fenomen" uporablja izključno oznako "intencionalni doživljaj" ali "akt". Intencionalni doživljaji tvorijo poseben razred doživljajev, ki jih karakterizira "naravnost na predmete". Niso vsi doživljaji ali deli doživljajev intencionalni (tako npr. sprejemanje barv), toda šele nanašanje na nekaj dela zavest za zavest. Zavest ni po svojem bistvu niti celokupnost najraznovrstnejših doživljajskih vsebin niti notranje zavedanje teh doživljajskih vsebin, marveč prav - intencionalni doživljaj.

V kontekstu te, fenomenološko edino relevantne opredelitve zavesti se Brentanov termin "intencionalna ineksistenca" pokaže kot nadvse problematičen, saj prej zastira kakor pa naznačuje intencionalno bistvo zavesti - intencionalnost ravno ni v tem, da bi intendirani predmet imanentno eksistirал v zavesti, po kateri je intendiran; dvoumno ter zavajajoče je tudi opredeljevanje na način "stopiti v zavest", "zavest stopi v odnos do", "sprejeti v zavest". Zdi se, kot da bi tu šlo za realen odnos med zavestjo in predmetom ali za relacijo med dvema realnima sestavinama v zavesti sami. Husserl posebej poudari, da nimamo nekega doživljaja predmeta in nato še intencionalni doživljanj, ki je nanj naravnani, marveč se z intencijo (vselej) korelativno javlja tudi intendirano, predmet intencije. Predmet sam ni realno imanentna vsebina doživljaja. Ni pa tudi nekaj "zunaj zavesti" realno bivajočega. Nekaj si lahko tudi zgolj zamišljam, ne glede na to, ali tudi dejansko obstaja ali ne, in temu zamišljanju pripada neki tako in tako zamišljeni predmet. Recimo, da si zamišljam boga Jupitra. Predstava boga Jupitra je ob tem prisotna v aktu predstavljanja, boga Jupitra samega pa ni moč najti nikjer v aktu. Odveč bi ga bilo tudi iskati zunaj aktov. Zanj sploh ne moremo reči, da dejansko je. Ni pa moč zanikati obstoja njegove zavestne predstave. "Za zavest je bistveno enako, ali predstavljeni predmet eksistira ali je zgolj fingiran ali celo protisloven."² To, kar pri Brentanu fungira kot "imanentna vsebina akta", je bistveno zgolj intendirana vsebina. Immanentne vsebine aktov ravno niso intencionalne. Če gledam to rumeno mizo, tedaj je barvna senzacija imanentno v aktu in mi omogoča, da intendiram (vidim) to rumeno mizo, toda te barvne senzacije same ob tem ne intendiram.

Predmet akta torej ni nekaj, kar bi samo na sebi stalo nasproti aktu in neodvisno od njega, marveč to, kar se z aktom korelativno postavlja nasproti kot predmet. Intencionalni odnos med aktom in njegovim predmetom je vselej neka korelacija. Nimamo niti najprej akta in potem njegov predmet niti najprej predmeta in potem akt, marveč se z aktom vedno že tudi javlja njemu pripadni predmet. Akti niso kaka izrecna in hotena zavestna aktivnost - zavestno življenje enostavno živi v odvijanju aktov, pa če smo na to posebej pozorni ali ne. Intencionalnost tako ne

2. LU II/1, str.387.

označuje kakega posebnega stanja zavesti, marveč samo potekanje našega zavestnega življenja skozi "vedno nova" naravnanja na nekaj. Zavest ni le od časa do časa, temveč ves svoj čas intencionalna, t.p. v naravnanosti na tisto, o čemer je zavest. In prav to vselejšnje "naravnanje na nekaj" so akti, intencionalni doživljaji. Sleherno nadaljnje psihologistično opredeljevanje intencionalnih doživljajev zgolj zastira to faktično odvijanje zavestnega življenja.

Fenomenološka strukturna analiza intencionalnosti, "naravnanja na nekaj" predhodi sleherni klasifikaciji fenomenov na psihične in fizične in ne more biti v službi take klasifikacije. Gledano s stališča intencionalnosti ni notranje zaznavanje nič manj zunanje od zunanjega. Strukturno intencionalnosti je treba načeloma zavaravati pred slehernim psihologiziranjem ali naturaliziranjem; šele tako se ponuja možnost, da ta struktura izstopi iz svoje siceršnje anonimnosti in postane predmet fenomenološkega motrenja.

Da bi zagotovil prostor imanentno fenomenološke analize intencionalnih doživljajev, ločuje Husserl med reelno in intencionalno vsebino akta. Reelna vsebina akta ni nič drugega kot skupek delnih doživljajev, ki reelno sestavljajo celoten akt, ter je kot taka predmet empirične deskriptivne psihologije. Pri sami intencionalni vsebini, ki je izključni predmet fenomenološke deskriptivne analize, moramo razlikovati tri pojme: **intencionalni predmet, intencionalno materijo v razliki do kvalitete ter intencionalno bistvo.**

Glede samega predmeta je treba ločevati med "**predmetom kot je menjen**" ter "**predmetom, ki je menjen**". Akt se vselej nanaša na eno njemu pripadno predmetnost, pa naj bo enostaven ali sestavljen. Sestavljenemu aktu (npr. sodbi) ustreza sestavljena predmetnost (pri sodbi je to stvarno stanje). **Aktna kvaliteta** določa vsakokratni **karakter** akta kot predstavnega, sodbenega, imaginativnega itn. **Aktna materija** pa določa **vsebino**, ki sopripada aktu. Bistveno pri tem je, da aktom različne kvalitete lahko pripada **ena in ista materija** ("miza" je lahko predmet predstavljanja, zaznavanja ali presoje). Materija akta določa to, **da in kako je v nekem aktu vzpostavljen odnos do predmetnosti**, oziroma to, **kar na neki način pred-stavi ali pred-meče predmet kot en in enoten**. "Na aktni materiji je, da predmet velja aktu kot ta in noben drug, aktna materija je nekako kvaliteto fundirajoči (vendar do njenih razlik ravnodušni) **smisel predmetnega**

zajetja³ Ista materija ne more nikoli vzpostavljati različnih predmetnih odnosov, različne materije pa lahko vzpostavljajo isti predmetni odnos.

Enotnost kvalitete in materije tvori **intencionalno bistvo akta**. Če bi hoteli izvesti klasifikacijo aktov, potem ne bi smeli izhajati - tako kot Brentano - iz aktne kvalitete, marveč iz aktne materije. Različnost predmetnih odnosov, ki jih vzpostavlja aktna materija, določa razlike intencionalnih doživljajev. Enotnost nekega tipa aktov se določa iz razmerja do aktne materije. Šele z opredelitvijo materije kot kvaliteto določujočega smisla predmetnega zajetja je moč zadovoljivo pojasniti Brentanovo trditev, da je sluherni akt predstava ali ima predstavo za podlago. Predstava bi v tem oziru ne pomenil akta oz. aktne kvalitete, marveč samo aktno materijo.

To, da materija vzpostavlja odnos do predmetnosti, si ne smemo predstavljati tako, kakor da bi za materijo stal še neki predmet, s katerim bi materija vzpostavljala odnos. Predmet se nam lahko nudi samo kot tak in tak; zunaj predmetnega zajetja se fenomenološko ne more izpričevati nobena nadaljnja predmetna danost. Z drugimi besedami: "predmet, ki je **menjen**" sam na sebi ni nič izven načina, **kako je menjen**. To, da je menjen in **kako je menjen** pa določa aktna materija. "Za /reelno/ fenomenološko motrenje predmetnost sama ni nič; ona je, splošno rečeno, aktu transcendentna."⁴ Na podlagi tega bi lahko sklepali, da Husserl taji eksistenco zunanjega sveta. Toda to bi bilo mogoče le, ako bi zavest veljala Husserlu kot nekaj "notranjega" oziroma "v notranji zaznavi danega". Husserl hoče reči: predmet ni nič zunaj njega določujočega predmetnega odnosa. Predmetni odnos, usmerjenost na predmete pa je ravno bistvena karakteristika zavesti kot intencionalnega doživljaja.

Ker je problematika strukturiranosti intencionalnega doživljaja in njegovega nanašanja na predmet, kot smo omenili že na začetku, temeljiteje zastavljena v **Idejah...I** (konceptualni sklop noesis-noema-predmet), se tu ne bomo spuščali v nadaljno Husserlovo razgradnjo intencionalne vsebine iz LU II/2. Pač pa bi veljalo razmisliti, kaj pravzaprav pomeni to, da je realna eksistenca predmeta za fenomenološko analizo

3. LU II/1, str.73.

4. LU II/2, str.427. Oznaka "reelna" je dodana v drugi izdaji. V prvi izdaji Logičnih raziskav je Husserl reelno analizo še izenačeval s fenomenološko, v **Idejah...I** pa je območje fenomenološke analize razširil še na področje konstitucije transcendentne predmetnosti.

nanašanja akta na predmet irelevantna? Intencionalnost ne nastopa zgolj tam, kjer se zavesti pojavlja realno eksistirajoči predmet, pač pa obratno: neka predmetnost, bodisi "realna" bodisi kaka druga, se lahko daje zgolj tam, kjer je intencionalnost, t.p. kjer je vzpostavljen intencionalni odnos do predmeta. Predmet je predmet zgolj kot tako in tako predstavljeni, zaznani, spomnjeni itn. predmet v svoji predmetnosti. Zato fenomenologija tematično izpostavlja predmet v načinu predstavljenosti, zaznanosti, spomnjenosti, itn. kratkomalo predmet v **načinu njegove intendiranosti**, da bi s tem pojasnila samo predmetnost predmeta, kakor se vzpostavlja v načinih njegove intendiranosti. Za tradicionalno spoznavno teorijo, ki izhaja iz apriornega ločevanja med subjektom in objektom spoznanja, je tak način gledanja nepredstavljen, saj je način "intendiranosti" predmeta zanjo pač nekaj, kar pritiče spoznavnemu subjektu, nikakor pa ne predmetnosti predmeta. Pri tem je predmetnost predmeta vnaprej izenačena z realnostjo predmeta; predmet neke predstave, recimo predstave "miza", je lahko le predstava "miza", nikakor in nikoli pa ne miza sama. Fenomenološko motrenje ne postavlja realnosti predmeta v oklepaj zategadelj, ker bi mu ta predstavljala nerešljiv spoznavnoteoretski problem, marveč ravno zato, da jo tematizira zunaj tradiranih spoznavnoteoretskih predpostavk. Trditev, da fenomenologija taji eksistenco zunanjega realnega sveta, izhaja iz vnaprejšnjega izenačevanja predmetnosti predmeta z realnostjo predmeta. A realni predmet mi mora šele biti **dan** kot nekaj realnega (npr v zaznavi), če naj mi velja kot realen. Isti predmet si lahko tudi zgolj predstavljam in mi je tedaj dan kot nekaj predstavljenega. Tudi v predstavi se daje ta predmet sam in ne zgolj predstava tega (realnega) predmeta. Načinu zaznavne intendiranosti nečesa ustreza način "realne", t.j. žive danosti predmeta, načinu predstavnosti intencionalnosti nečesa pa ustreza način zgolj-menjene danosti, v obeh primerih pa je vzpostavljena predmetnost predmeta in se daje predmet sam.